

ELS ESPAIS DE RAMON LLULL:
CONTEXT, PENSAMENT I PROJECCIÓ

COLECCIÓN

INSTITUTO DE ESTUDIOS HISPÁNICOS EN LA MODERNIDAD (IEHM)

Esta colección pretende recoger estudios que analicen desde las perspectivas filosófica, filológica, histórica, jurídica y teológica la historia de las ideas de origen hispánico desde el Renacimiento hasta la primera mitad del siglo XVIII. Por su naturaleza interdisciplinar, da cabida a trabajos de diferente orientación. Publica, de manera preferente, aquellas contribuciones propias de las líneas de investigación del Instituto de Estudios Hispánicos en la Modernidad. Además de los grandes temas del hispanismo moderno, la colección contempla también algunos estudios particulares sobre el caso balear.

CONSEJO EDITOR – EDITOR ADVICE

Rafael RAMIS BARCELÓ (Director)

Fernando RODRÍGUEZ-GALLEGO (Subdirector)

Francisco José GARCÍA PÉREZ (Secretario)

COMITÉ ACADÉMICO ASESOR – ACADEMIC ADVISORY BOARD

Igor AGOSTINI (Università del Salento)

Fausta ANTONUCCI (Università di Roma 3)

Luisa BRUNORI (Université de Paris-Nanterre)

Pierre CIVIL (Université Sorbonne Nouvelle-Paris 3)

Rafael DOMINGO (Universidad de Navarra)

Costantino ESPOSITO (Università di Bari)

Santiago GARCÍA JALÓN DE LA LAMA (Universidad Pontificia de Salamanca)

Folke GERNERT (Universität Trier)

Ofelia REY CASTELAO (Universidad de Santiago)

Alexandra TESTINO ZAFIROPOULOS (Institut Catholique de Paris)

RAFAEL RAMIS BARCELÓ

(ED.)

ELS ESPAIS DE RAMON LLULL:
CONTEXT, PENSAMENT I PROJECCIÓ

EDITORIAL SINDÉRESIS
2026

1ª edición, 2026

© Rafael Ramis Barceló (ed.)

© 2026, Editorial Sindéresis

Calle Princesa, 31, planta 2, puerta 2 – 28008 Madrid, España

Rua Diogo Botelho, 1327 – 4169-004 Porto, Portugal

info@editorialsinderesis.com

www.editorialsinderesis.com

ISBN: 979-13-87929-64-0

Depósito: M-16212-2026

Produce: Óscar Alba Ramos

Impreso en España / Printed in Spain

**Aquest llibre ha estat finançat amb Fons de l'Impost de Turisme Sostenible
del Govern de les Illes Balears**

**Govern de les
Illes Balears**

Reservado todos los derechos. De acuerdo con lo dispuesto en el código Penal, podrán ser castigados con penas de multa y privación de libertad quienes, sin la preceptiva autorización, reproduzcan o plagien, en todo o en parte, una obra literaria, artística o científica, fijada en cualquier tipo de soporte.

ÍNDICE

PRESENTACIÓ	13-15
INTRODUCCIÓ	17-24
COL·LABORADORS.....	25-27
I. CONTEXT	
1. JORDI GAYÀ ESTELRICH: Ramon Llull: un ‘negoci excessiu’	31-50
2. JOSEP-ENRIC RUBIO: El microcosmos social com a espai de la reordenació lul·liana. Una exegesi del capítol 76, «De persecució», del <i>Romanç d’Evast e Blaquerna</i>	51-72
3. ROGER FRIEDLEIN: L’espai en els diàlegs literaris de Ramon Llull, una categoria constitutiva de sentit.....	73-86
4. SIMONE SARI: Les estades de Llull a Roma per «tractar públic bé»: encara sobre la data del <i>Desconhort de Ramon</i>	87-104
5. NÚRIA GÓMEZ LLAUGER: Ramon Llull a Roma (1295-1296): context, obres i estratègia intel·lectual	105-120
6. ANNA FERNÁNDEZ CLOT: L’espai de les obres en vers de Llull: tradició manuscrita i reivindicació literària.....	121-138
7. ELENA PISTOLESI: Nuove acquisizioni sulla tradizione plurilingue delle opere lulliane.....	139-158

8. ÀNGEL ESCOBAR: La biblioteca aristotélica de Lulio..... 159-176
9. DOMINIQUE DE COURCELLES: Encuentros en París: entre los espacios culturales, lengua vernácula y latín: Maestro Eckhart, Dante Alighieri y Ramon Llull..... 177-192
10. MIQUELA SACARÈS TABERNER: *Vita activa et vita contemplativa* en les iconografies de Ramon Llull..... 193-210
11. GABRIEL ENSENYAT: Els Llull: de pagesos a patricis a través de l'activitat mercantil..... 211-228
12. ALBERT CASSANYES ROIG: El patrimoni familiar: la cavalleria dels Llulls 229-248

II. PENSAMENT

13. MARTA ROMANO: Considerazioni sull'esperienza intellettuale di Raimondo Lullo tra le culture e le religioni del suo tempo 251-270
14. ANTONI BORDOY: Ramon Llull y el ocaso de la ciencia antigua en contexto 271-288
15. ROSA PLANAS: La figura A. Algunes consideracions sobre el seu origen..... 289-314
16. CONSTANTIN TELEANU: «Punctus transcendens». Un instrument intellectuel de transition de l'Art quaternaire à l'Art ternaire de Raymond Lulle 315-334
17. JOSÉ HIGUERA: *Arbor ex arbore*: la floresta luliana en la tradición arborescente medieval..... 335-350
18. ROBERT HUGHES: Ramon Llull, *laicus religiosus*: taxonomy, logic and the grounds of mission 351-370

19. LUCIO M. NONTOL, TOR: Asombro, contemplación y lenguaje teológico: una lectura comparada de Job y el *Llibre de meravelles* 371-382
20. MARIA SAIZ: Comunicar la contemplació. El llenguatge místic de Ramon Llull 383-402
21. CORALBA COLOMBA: La mistica *ad extra* di Raimundo Lullo 403-418
22. JOAN ANDREU ALCINA: Ramon Llull, locura y pasión por Jesucristo..... 419-444
23. ALEXANDER FIDORA: L'Art de Llull, el dubte de Tomàs i la teologia com a ciència segons l'Aquinat..... 445-458
24. ANNE M. MAYER: The Thought of Ramon Llull in the Theological Context of His Time..... 459-476
25. JULIÁN BARENSTEIN: La teoría luliana de la votación y su re-descubrimiento entre los siglos XVIII y XX: fundamentos y aplicaciones 477-494

III. PROJECCIÓ

26. LLUÍS CIFUENTES: Les traduccions catalanes d'obres de medicina al tombant del segle XIV: un context per a la prosa de Ramon Llull 497-526
27. STEFANIA BUOSI MONCUNILL: El pseudolul·lisme alquímic en l'escola occitanocatalana: reconfiguració operativa del llegat lul·lià en el marc institucional de la Corona d'Aragó 527-542
28. LUCIANO MICALI: La critica a Lullo nell'economia della riflessione di Jean Gerson sul sapere teologico e sull'intelletto 543-560

29. SIMON J. G. BURTON: Reassessing the roots of Scoto-Lullism: the case of Jerome of Prague and Nicholas of Cusa..... 561-578
30. JULIA BUTIÑÁ: La secuencia del humanismo a raíz de su paso por San Agustín y por Ramón Llull. (La influencia de Llull sobre Metge)..... 579-596
31. FRANCISCO DÍAZ MARCILLA: Ecos del lulismo atlántico: nuevos aportes (siglos XV-XVI)..... 597-610
32. RAFAEL RAMIS BARCELÓ: Algunas referencias a Ramon Llull en incunables 611-626
33. FLAVIA BUZZETTA: Lullismo e Cabbala nel Rinascimento: la cabbala umanistica di Pierleone da Spoleto tra Lullo e Abulafia 627-644
34. NOEL BLANCO MOURELLE: Concordia lulliana: Ramon Llull, Giovanni Pico della Mirandola y la defensa moderna del lulismo..... 645-660
35. ANITA TRANINGER: *Oratoris materiam esse totum mundum*: retórica lulista y *copia* erasmiana..... 661-678
36. ELEONORA BUONOCORE: Explaining the Secrets of Lull's art: Bernhard of Lavinjeta's *Explanatio* as the antecedent for Giordano Bruno's lullism..... 679-694
37. PAUL R. BLUM: Ramón Llull's influence on Giordano Bruno: understanding nature 695-710
38. PATRIZIO RIGOBON: Les primeres obres de Llull impreses a Venècia i alguns episodis de la recepció de l'obra lul·liana a l'àmbit venecià: (segles XV-XVIII)..... 711-726
39. MATTHEW BAINES: Scoto-Llullism in Early Modern Protestantism..... 727-746

40. THOMAS LEINKAUF: The reception of Ramon Llull's philosophy and theology in early modern thinking 747-764
41. LINDA BÁEZ RUBÍ: *Arte figurali facillime venatur*: visualidad y conocimiento en torno al lulismo en América 765-792
42. CLAUS A. ANDERSEN: Lullism, Scotism, and Distinctions in the 18th-Century: The Case of Honorius Cordier OFMRec 793-812
43. MIGUEL G. GARÍ PALLICER: La festivitat de Ramon Llull a la Universitat Literària i Lul·liana de Mallorca (1693-1808)..... 813-830
44. JOSEP AMENGUAL I BATLE, M.SS.CC.: La *informatio*, editada l'any 1810 per la congregació de ritus, reconeix l'ortodòxia de la doctrina del beat Ramon Llull, al temps que el designa com a *Sanctus Martyr* 831-866
45. FRANCISCO JOSÉ GARCÍA PÉREZ: El movimiento antilulista durante el siglo XVIII: de la marginalidad a la legitimación..... 867-882
46. PERE ROSSELLÓ BOVER: El lul·lisme de Fernando Weyler y Laviña 883-901
47. SERGI CASTELLÀ MARTÍNEZ: Algunes consideracions sobre el realisme místic lul·lià en l'avantguarda catalana 903-917
48. LOLA BADIA – MARIBEL RIPOLL: Els estudis lul·lians i el llegat d'Anthony Bonner 919-935
49. JAUME MENSA I VALLS: Josep Perarnau i Espelt, editor d'obres de Ramon Llull 937-952

ANNEX

Activitats culturals en homenatge a Ramon Llull organitzades per la Direcció General de Cultura	953-990
ÍNDIX ONOMÀSTIC	991-1009

PRESENTACIÓ

Durant tres dies, el Congrés Internacional Ramon Llull ha convertit la nostra illa de Mallorca en un espai privilegiat de diàleg, d'intercanvi acadèmic i de revisió crítica de l'obra i la figura d'un dels intel·lectuals més universals que ha donat Mallorca.

Ramon Llull, que sempre viatjà per mirar el món des d'altres perspectives, trobaria probablement afortunat —i potser fins i tot divertit— aquest moviment invers: investigadors d'arreu venint aquí per repensar-lo, per reinterpretar-lo i, en paraules seves, «per augmentar l'amor de saber».

Aquest congrés ha estat, de fet, un exercici col·lectiu molt lul·lià: hi hem vist reunits camps diversos, mirades complementàries, especialistes de disciplines que sovint caminen separades però que aquí han confluït en un espai comú. Llull, que aspirava a una *scientia generalis*, hauria apreciat aquesta coincidència de sabers.

Des de la conferència inaugural, que ens convidava a entendre Llull com un «negoci excessiu», vàrem ser advertits que la seva obra no és mai mesurada, ni modesta, ni còmoda: és expansiva, sistemàtica però oberta, ambiciosa en el millor sentit del terme.

Sense aquesta ambició, no existiria l'Art lul·liana; sense aquesta desmesura, no existiria tampoc la tradició d'estudis que ens ha reunit a Mallorca.

Hem vist, també, com aquesta ambició intel·lectual adopta formes sorprenentment diverses. Des de les aproximacions filològiques i textuais —sobre la transmissió de les obres en vers, sobre la tradició de les primeres edicions o sobre la complexitat de la traducció i la recepció en altres llengües— fins a l'exploració del pensament lul·lià com a motor de connexió entre cultures, religions i espais intel·lectuals molt diferents.

S'ha parlat del pas de l'Art quaternària a l'Art ternària i del *punctus transcendens*, que ens recorda fins a quin punt Llull fou capaç de transformar la seva pròpia arquitectura conceptual; s'ha analitzat la relació entre Llull i Tomàs d'Aquino i el debat sobre la teologia com a ciència; hem viatjat als espais parisencs, a Roma, a Venècia, a Alcalá, a l'Atlàntic i fins a l'Amèrica moderna, seguint les petjades del lul·lisme i del contralul·lisme, d'adhesions entusiastes i de sospites inquisitives.

Les intervencions sobre mística, sobre el *Llibre d'amic e amat*, sobre el paper del *Llibre de meravelles* com a hermenèutica del llibre de Job, així com la iconografia, la tradició alquímica o la projecció del pensament lul·lià en autors com Giordano Bruno, Francesc Pujols, Foix o Dalí, han mostrat que Llull no és només un autor medieval: és un autor amb futur.

La seva obra és un laboratori conceptual que continua generant preguntes, que continua oferint eines per pensar, per relacionar, per desplegar analogies i correspondències.

També ha estat especialment suggeridor veure com s'han abordat qüestions socials i històriques: la Mallorca del seu temps, els moviments socials i econòmics de la família Llull, els intents de canonització —culturals i eclesiàstics—, les resistències i les recuperacions. Tot plegat ens recorda que darrere l'obra hi ha sempre un context, una ciutat, unes tensions socials i polítiques, i un món mediterrani en transformació constant.

I permeteu-me destacar un altre aspecte: la manera com, des de diverses perspectives, moltes ponències han reflexionat sobre l'espai. L'espai literari, l'espai social, l'espai retòric, l'espai del diàleg.

Si alguna cosa defineix Ramon Llull —més enllà de la sistematicitat de l'Art— és la convicció que la veritat neix del moviment, del desplaçament, del contacte. Llull no entén el coneixement com una torre d'ivori, sinó com un espai travessable, un espai on les diferències no s'anul·len, sinó que dialoguen.

En aquest sentit, hi ha un fragment atribuït a Llull que sempre m'ha semblat revelador. Diu: «Qui vol conèixer, ha de caminar; qui vol entendre, ha de conversar». És una frase que, més enllà de la seva literalitat, ens serveix com a brúixola. Caminar i conversar: això és el que han fet els experts i interessats durant aquests dies. Han caminat entre especialitats, entre manuscrits, entre llengües i èpoques; han conversat amb Llull, entre ells i amb les múltiples tradicions que s'encreuen en la seva obra.

I aquest esperit —caminar i conversar— és també un valor profundament mallorquí. La nostra illa, que avui el turisme fa aparentment tan accessible, ha estat històricament un creuer de camins, un espai de trobada mediterrani.

La Conselleria de Turisme, Cultura i Esports té molt present que l'atractiu d'aquest territori no és sols paisatgístic: és cultural, és literari, és històric. Llull forma part d'aquest patrimoni que ens defineix, que ens projecta internacionalment i que, alhora, ens obliga a tenir cura de la seva transmissió i del seu estudi.

Congrés rere congrés, recerques com les que s'han presentat demostren que el llegat de Llull continua viu, no com un monument immòbil, sinó com una eina de

pensament. La cultura és això: no un arxiu de peces mortes, sinó un organisme que respira gràcies a la feina de persones com totes les implicades en aquest congrés.

Per això vull acabar amb un agraïment sincer. A totes i tots els ponents pel seu rigor, la seva curiositat i la dedicació que mantenen, des de fa dècades o potser des de fa només uns anys, a l'estudi d'aquest autor que ens desafia i ens fascina. A la Universitat de les Illes Balears, per acollir i fomentar aquest espai de recerca. Als organitzadors, per la feina minuciosa que fa possible trobades com aquesta. I al públic assistent, que amb les seves preguntes i la seva atenció contribueix a fer que aquest diàleg sigui real.

Llull no cercava seguidors: cercava interlocutors. I durant aquests dies, ell en va tornar a tenir molts.

JAUME BAUZÀ MAYOL
Conseller de Turisme, Cultura i Esports
Govern de les Illes Balears

INTRODUCCIÓ

La figura de Ramon Llull continua generant, set segles després de la seva mort, una constel·lació d'estudis que no deixa de créixer ni de diversificar-se. La vitalitat dels estudis lul·lians no es manifesta només en l'augment quantitatiu de publicacions, sinó sobretot en la seva extraordinària capacitat d'expandir-se cap a territoris disciplinaris cada vegada més amplis. Llull és, probablement, un dels pocs autors medievals que resisteixen amb naturalitat l'especialització acadèmica contemporània: la seva obra interpel·la simultàniament la història de la filosofia, la teologia, la filologia, la història cultural, la ciència, la mística, la teoria política, el dret, les noves tecnologies...

Aquest volum col·lectiu, *Els espais de Ramon Llull*, reuneix quaranta-nou estudis que volen contribuir a aquesta expansió a partir d'un principi d'ordenació deliberat: el concepte d'espai. La tria d'aquest eix respon a la constatació que la producció lul·liana —i, sobretot, la seva transmissió i recepció— només pot comprendre's plenament si es pensa en termes d'espacialitat múltiple. L'obra de Llull és inseparable dels espais físics que va habitar, dels espais socials que va travessar, dels espais intel·lectuals que va intentar reorganitzar i dels espais històrics en què el lul·lisme es va projectar.

El volum parteix així d'una hipòtesi de fons: Llull és un autor eminentment espacial. Ho és en el sentit biogràfic —per la seva trajectòria itinerant—, en el sentit literari —per la centralitat de l'escenificació narrativa i dialògica—, en el sentit epistemològic —per la seva concepció arquitectònica del saber— i en el sentit històric —per la seva projecció transregional i transconfessional—. Els estudis aquí reunits exploren aquestes dimensions des de perspectives diverses, però convergents, i s'articulen en tres grans àrees: context, pensament i projecció.

I. Context: geografies, institucions i cultures

La primera part del volum s'obre amb la contribució de Jordi Gayà Estelrich, que proposa una caracterització sintètica i suggeridora de la figura lul·liana com a *negoci excessiu*. La fórmula apunta a la intensitat extraordinària de l'activitat intel·lectual i missionera de Llull i introdueix una idea clau per a tot el volum: la del pensador com a agent públic que concep el saber com a forma d'acció.

Aquesta dimensió social i pràctica del projecte lul·lià és aprofundida per Josep-Enric Rubio, que analitza el microcosmos social com a espai de reordenació a

partir d'una exegesi del capítol «De persecució» del *Romanç d'Evast e Blaquerna*. L'estudi mostra com la narrativa lul·liana construeix escenaris de transformació social i espiritual que reflecteixen una ambició reformadora de gran abast.

La dimensió literària de l'espai és abordada per Roger Friedlein, que examina el paper constitutiu de l'espacialitat en els diàlegs literaris lul·lians. L'espai hi apareix com a categoria generadora de sentit, imprescindible per a la dramatització de la recerca de la veritat i per a la configuració de l'escena dialògica com a espai de conversió intel·lectual.

La presència de Roma com a espai estratègic del projecte lul·lià és objecte de dues contribucions complementàries. Simone Sari revisita la cronologia de les estades romanes en relació amb el *Desconhort*, mentre que Núria Gómez Llauger reconstrueix amb detall el context, les obres i l'estratègia intel·lectual de Llull a Roma entre 1295 i 1296. Ambdues aportacions mostren fins a quin punt la ciutat papal constituí un centre neuràlgic per a la projecció pública del projecte lul·lià.

L'espai textual i material de les obres és examinat per Anna Fernández Clot, que estudia la tradició manuscrita de les obres en vers i la seva reivindicació literària, i per Elena Pistolesi, que aporta noves dades sobre la tradició plurilingüe de l'obra lul·liana. Aquestes contribucions posen de manifest la complexitat de la transmissió textual i la pluralitat lingüística que caracteritzen el corpus lul·lià.

La dimensió intel·lectual del context es veu enriquida per l'estudi d'Àngel Escobar sobre la biblioteca aristotèlica de Llull, que permet reconstruir l'horitzó filosòfic en què s'inscriu el seu pensament. Al mateix temps, Dominique de Courcelles situa Llull en el marc dels espais culturals parisencs, en diàleg amb figures com Mestre Eckhart i Dante, tot explorant la interacció entre llengua vernacle i llatí.

La cultura visual i simbòlica és abordada per Miquela Sacarès Taberner, que analitza les iconografies de la *vita activa* i la *vita contemplativa*, i ajuda a comprendre la dimensió visual del lul·lisme. Aquest estudi dialoga amb els treballs de Gabriel Ensenyat i Albert Cassanyes Roig: el primer reconstrueix l'ascens social de la família Llull i el segon el seu patrimoni i rastreja l'evolució de la dita Cava-leria dels Llulls.

En conjunt, aquesta primera secció dibuixa una cartografia rica i complexa dels espais en què es gestà el projecte lul·lià: espais geogràfics, socials, textuals, visuals i intel·lectuals. Llull hi apareix plenament inserit en les dinàmiques del seu temps, però alhora impulsat per una ambició reformadora que transcendeix els límits del seu context immediat.

La transició cap a la segona part del volum no suposa una ruptura, sinó una continuïtat. Els espais geogràfics, socials i culturals analitzats fins aquí constitueixen el terreny sobre el qual s'erigeix l'arquitectura intel·lectual lul·liana. La pregunta que s'imposa és inevitable: quin espai ocupa l'Art de Llull dins del panorama intel·lectual del seu temps?

II. Pensament: l'arquitectura del saber i els espais de l'Art

Si la primera part del volum dibuixa els espais vitals, socials i culturals en què es desplega la trajectòria de Ramon Llull, la segona secció s'endinsa en el nucli del seu projecte intel·lectual. Les contribucions aquí reunides exploren la manera com Llull concep el saber, la seva relació amb les tradicions filosòfiques i teològiques del seu temps i la singularitat de la seva proposta dins del panorama intel·lectual medieval.

La secció s'obre amb l'estudi de Marta Romano, que situa l'experiència intel·lectual de Llull en la cruïlla de cultures i religions que caracteritza la Mediterrània baixmedieval. La seva aportació recorda que el pensament lul·lià no pot separar-se del context de pluralitat religiosa i cultural en què es va gestar. Aquesta dimensió de frontera és també central en el treball d'Antoni Bordoy, que examina la relació de Llull amb el declivi de la ciència antiga i mostra com el projecte lul·lià s'inscriu en les transformacions epistemològiques del seu temps.

L'anàlisi dels fonaments de l'Art ocupa un lloc destacat en diversos capítols. Rosa Planas dedica la seva contribució a la figura A, element clau de l'arquitectura conceptual lul·liana, mentre que Constantin Teleanu explora el paper del *punctus transcendens* en la transició de l'Art quaternària a l'Art ternària. Aquests estudis posen de manifest la complexitat tècnica i la profunditat especulativa del sistema lul·lià, concebuda com una autèntica arquitectura del coneixement.

La dimensió simbòlica i natural de l'Art és abordada per José Higuera, que analitza la metàfora de l'*arbor ex arbore* i la inserció de la floresta lul·liana en la tradició arborescent medieval. La metàfora vegetal es revela aquí com una forma de representació del saber que connecta Llull amb una llarga tradició simbòlica, alhora que reforça la seva voluntat d'organització enciclopèdica.

El caràcter missioner del projecte lul·lià és examinat per Robert Hughes, que presenta Llull com a *laicus religiosus* i analitza la relació entre taxonomia, lògica i missió. Aquesta lectura subratlla la inseparabilitat entre teoria i pràctica en el pensament lul·lià.

La dimensió bíblica i teològica del pensament lul·lià és explorada per Lucio M. Nontol, que proposa una lectura comparada del *Llibre de meravelles* i del llibre de

Job, posant en relleu el paper de l'admiració i la contemplació en el llenguatge teològic lul·lià. Aquesta línia de recerca es veu ampliada per Maria Saiz, que estudia la comunicació de la contemplació i el llenguatge místic de Llull, i per Coralba Colomba, que analitza la dimensió *ad extra* de la mística lul·liana.

La centralitat de Crist en l'experiència lul·liana és abordada per Joan Andreu Alcina, que explora la relació entre passió, bogeria i amor per Jesucrist. Aquest estudi, recolzat amb imatges, posa de manifest la intensitat afectiva del projecte lul·lià i la seva dimensió existencial.

La relació amb la teologia escolàstica constitueix un altre dels grans eixos de la secció. Alexander Fidora examina el diàleg entre l'Art lul·liana, el dubte de Tomàs i la concepció de la teologia com a ciència, mentre que Anne M. Mayer situa el pensament lul·lià dins del context teològic del seu temps, amb un diàleg amb sant Tomàs i sant Bonaventura. Ambdós treballs mostren com Llull participa plenament en els debats escolàstics, tot proposant solucions originals.

La secció es tanca amb la contribució de Julián Barenstein, dedicada a la teoria lul·liana de la votació i al seu redescobriment entre els segles XVIII i XX. Aquest capítol amplia el camp d'estudi cap a la teoria política i recorda la capacitat sorprenent del pensament lul·lià per generar noves lectures en contextos molt posteriors.

En conjunt, aquesta segona part revela l'extraordinària ambició del projecte intel·lectual de Ramon Llull. L'Art i, de fet, tota l'obra de Llull apareix com una arquitectura del saber concebuda per integrar disciplines, tradicions i experiències espirituals en un sistema coherent. Llull no només aspira a reorganitzar el coneixement del seu temps; vol redefinir l'espai mateix del saber.

Si les dues primeres parts del volum analitzen els espais de gestació i configuració del projecte lul·lià, la tercera secció s'obre cap a la seva expansió històrica. La pregunta ja no és només quin és el bessó del pensament de Llull, sinó com es transforma, es transmet i es reinterpreta al llarg dels segles.

III. Projecció: transmissions, metamorfosis i memòria del lul·lisme

La tercera part del volum explora la projecció històrica del pensament lul·lià des de la baixa edat mitjana fins a l'època contemporània. Si les seccions anteriors mostren els espais de gestació i configuració de l'Art, aquesta darrera part analitza els espais de recepció, transformació i memòria del lul·lisme. El resultat és una panoràmica de llarga durada que confirma la capacitat excepcional de l'obra lul·liana per generar tradicions interpretatives diverses, sovint inesperades.

La secció s'obre amb la contribució de Lluís Cifuentes, que situa la prosa lul·liana en el context de les traduccions catalanes d'obres mèdiques al tombant del segle XIV. Aquest estudi recorda que la recepció de Llull s'inscriu des d'un inici en processos de transferència cultural i lingüística. Aquesta idea de transformació creativa es veu reforçada pel treball de Stefania Buosi Moncunill, dedicat al pseudolul·lisme alquímic en l'escola occitanocatalana, el qual mostra com el llegat lul·lià fou reconfigurat operativament dins les institucions de la Corona d'Aragó.

La recepció crítica del lul·lisme és abordada per Luciano Micali, que analitza la crítica a Llull dins la reflexió teològica de Jean Gerson, mentre que Simon J. G. Burton revisita els orígens de l'escoto-lul·lisme a partir de Jeroni de Praga i Nicolau de Cusa. Ambdós estudis mostren com el lul·lisme s'insereix en debats intel·lectuals de gran abast dins la tardor medieval.

La relació entre lul·lisme i humanisme és explorada per Julia Butinyà, que examina la influència de Llull sobre Bernat Metge i la seqüència humanista vinculada a sant Agustí. Aquesta línia d'investigació es veu ampliada per Francisco Díaz Marcilla, que estudia els ecos del lul·lisme atlàntic als segles XV i XVI, i per Rafael Ramis Barceló, que rastreja la presència de Llull en diversos incunables, que permeten repensar algunes obres d'autors com Ficino, Bellanti o Lefèvre d'Étaples.

La connexió entre lul·lisme, càbala i renaixement és analitzada per Flavia Buzzetta, a partir de Pierleone da Spoleto, mentre que Noel Blanco Mourelle examina la defensa moderna del lul·lisme en Giovanni Pico della Mirandola. Aquest conjunt de treballs revela la profunda inserció del lul·lisme en la cultura renaixentista europea.

La dimensió retòrica i filosòfica del lul·lisme renaixentista és aprofundida per Anita Traninger, que estudia la retòrica lul·lista en relació amb la *copia* erasmiana, i per Eleonora Buonocore, que analitza el lul·lisme de Bernhard de Lavinheta i la influència de Llull en Giordano Bruno, autor —aquest darrer— objecte d'estudi de Paul R. Blum, qui es concentra en la idea de la naturalesa del dominic de Nola. Cal afegir la recepció veneciana de l'obra lul·liana, reconstruïda per Patrizio Rigobon, qui amplia així el mapa europeu del lul·lisme.

La projecció del lul·lisme en contextos protestants i en el pensament modern és abordada per Matthew Baines i Thomas Leinkauf, que examinen respectivament l'escoto-lul·lisme en el protestantisme primerenc i la recepció de Llull en el pensament modern, amb especial atenció a Alsted i Kircher. L'expansió geogràfica del lul·lisme arriba fins al món americà en l'estudi de Linda Báez Rubí, dedicat a la visualitat i al coneixement en l'entorn americà. I Claus A. Andersen estudia el

lul·lisme i l'escotisme al segle XVIII a través de l'obra del franciscà recolet Honorius Cordier.

La persistència del lul·lisme en l'època moderna i contemporània és examinada en diversos capítols finals: Miquel G. Garí Pallicer analitza la festivitat de Ramon Llull a la Universitat Literària i Lul·liana de Mallorca; i Josep Amengual i Batle examina la menystinguda *informatio* de 1810 que reconeix l'ortodòxia de la doctrina lul·liana.

El volum no defuig tampoc les tensions i controvèrsies del lul·lisme. Francisco José García Pérez estudia el moviment antilul·lista del segle XVIII, mentre que Pere Rosselló Bover analitza el lul·lisme crític de Fernando Weyler. La presència de Llull en la cultura contemporània és abordada per Sergi Castellà Martínez, que examina el realisme místic lul·lià en l'avantguarda catalana.

La secció es tanca amb dos estudis dedicats a dos grans lul·listes que, curiosament, traspassaren poc després del Congrés: Lola Badia i Maribel Ripoll —en un escrit de tall autobiogràfic— analitzen el llegat d'Anthony Bonner, i Jaume Mensa i Valls examina la tasca editorial de Josep Perarnau. Amb aquests treballs, el volum es projecta fins al present i reconeix el paper dels estudiosos que han fet possible el desenvolupament contemporani dels estudis lul·lians. Siguin també aquests ratlles un homenatge pòstum cap a Anthony Bonner i Josep Perarnau, dues figures centrals dins el lul·lisme dels nostres temps.

Conclusió: cartografiar els espais del lul·lisme

El recorregut que proposa aquest volum dibuixa una veritable cartografia del fenomen lul·lià. Des dels espais vitals i culturals del segle XIII fins a la seva projecció global i contemporània, els estudis aquí reunits mostren la capacitat excepcional del pensament de Ramon Llull per travessar fronteres geogràfiques, disciplinàries i temporals.

El concepte d'espai serveix com a fil conductor per articular aquesta pluralitat de perspectives. Espais geogràfics, socials, intel·lectuals, textuais, visuals i historiogràfics s'entrellacen en una xarxa complexa que reflecteix la riquesa del lul·lisme. Llull hi apareix no només com a autor medieval, sinó com a fenomen cultural de llarga durada.

Els quaranta-nou estudis reunits en aquest volum no pretenen esgotar el camp dels estudis lul·lians. Al contrari, aspiren a mostrar-ne la vitalitat i a obrir noves vies de recerca. La cartografia que aquí es presenta és necessàriament provisional, però també és una invitació a continuar explorant els múltiples espais del lul·lisme.

Amb aquest volum, els autors volen contribuir a renovar el diàleg interdisciplinari que ha caracteritzat tradicionalment els estudis lul·lians. Si Llull va concebre el seu projecte com una empresa universal, la millor manera d'honorar-lo és continuar pensant-lo des de la pluralitat de mirades i des de la voluntat de construir ponts entre disciplines, tradicions i generacions d'estudiosos.

Aquest llibre recull les actes del Congrés internacional «Els espais de Ramon Llull: context, pensament i projecció», celebrat a l'Escola d'Hoteleria de la Universitat de les Illes Balears, finançat pel Govern de les Illes Balears amb fons de l'Impost de Turisme Sostenible i organitzat per l'Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat (IEHM) de la Universitat de les Illes Balears.

Des del Congrés de Formentor de 1960 i el de Miramar de 1976, organitzats per la Maioricensis Schola Lullistica, no s'havia celebrat a Mallorca cap esdeveniment similar. Cinquanta anys després de la gran trobada de lul·listes a Miramar, el Govern de les Illes Balears va encarregar a l'IEHM un congrés que reunís tots els lul·listes en actiu. Alguns d'ells, per raó d'edat, salut, compromisos previs o altres circumstàncies, no van poder assistir-hi, però la presència final de cinquanta-quatre ponents i comunicants testimonia l'abast i la vitalitat de la iniciativa.

La idea era aglutinar totes les tendències del lul·lisme contemporani, més enllà d'escoles i grups. La voluntat era superar la fragmentació i donar un nou impuls als estudis sobre Llull, acollint totes les perspectives possibles. Per aquesta raó, el Govern de les Illes Balears va confiar l'execució del projecte a l'IEHM, que impulsa tesis doctorals i projectes de recerca sobre Ramon Llull i el lul·lisme, reflectits en monogràfics de revista i en els volums dedicats a Llull i al lul·lisme de la col·lecció de l'Institut a l'editorial Sindéresis, i que també organitza anualment un col·loqui dedicat a Llull en col·laboració amb la Província dels Franciscans TOR. Aquests col·loquis, oberts a totes les vessants de la recerca lul·liana, serviren de model per al Congrés Internacional.

En paral·lel, la Direcció General de Cultura va preparar un programa d'activitats per apropar el patrimoni lul·lià al conjunt de la societat balear. La implicació del Govern Balear fou màxima. En aquest sentit, cal agrair no només la Presidenta, M. H. Sra. Margalida Prohens, sinó també el Conseller, H. Sr. Jaume Bauzá, i la Directora General de Cultura, Sra. Ricarda Vicens. No obstant això, sense l'impuls del Sr. Pere-Joan Planas, Director de l'Agència d'Estratègia Turísti-

ca de les Illes Balears (AETIB) i lul·lista convençut, aquest projecte no hauria arribat a bon port.

Cal agrair igualment la seva contribució al personal de l'AETIB, de la FUEIB i de la Conselleria de Cultura, així com als doctors Antoni Bordoy i Francisco José García Pérez i a la Sra. Tatiana Díaz, de l'IEHM. El major dels agraïments va cap als ponents i comunicants —coautors del llibre—, que varen lliurar les seves contribucions en temps i forma. Ara posam tot aquest material a l'abast dels lectors, també en *open access*, per afavorir-ne la màxima difusió, i esperam que tenguí la bona acollida que, sens dubte, mereix.

RAFAEL RAMIS BARCELÓ

Palma, 30 de març de 2026

COL·LABORADORS

Josep Amengual i Batle, M.SS.CC., és Professor emèrit d'Història de l'Església i de Teologia del CETEM.

Claus A. Andersen és Investigador postdoctoral a la Universitat Catòlica de Lovaina.

Joan Andreu és Professor de Filosofia al CETEM i a l'ISUCIR.

Lola Badia és Catedràtica emèrita de Filologia catalana a la Universitat de Barcelona.

Linda Báez Rubí és Professora-investigadora titular en l'àrea de teoria de la imatge i art dels virregnats de l'Institut d'Investigacions Estètiques de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic.

Matthew Baines és Professor de Teologia cristiana a la Universitat d'Edimburg.

Julián Barenstein és Professor de Filosofia a la Universidad de Buenos Aires.

Noel Blanco Mourelle és Professor d'Estudis hispànics a la University of Chicago.

Paul R. Blum és Catedràtic de Filosofia a la Loyola University Maryland.

Antoni Bordoy és Catedràtic laboral de Filosofia a la Universitat de les Illes Balears i membre de l'Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat (IEHM).

Eleonora Buonocore és Professora adjunta de Llengua i Literatura italiana a la University of Calgary.

Stefania Buosi-Moncunill és investigadora postdoctoral a la Universitat de Barcelona.

Simon J. G. Burton és *Senior Lecturer* de Teologia cristiana a la Universitat d'Edimburg.

Julia Butinyà és Catedràtica jubilada de Filologia Catalana a la UNED.

Flavia Buzzetta és Investigadora al *Laboratoire d'études sur les monothéismes* (París).

Albert Cassanyes Roig és Professor Titular laboral d'Història Medieval a la Universitat de les Illes Balears i membre de l'Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat (IEHM).

Sergi Castellà Martínez és Investigador a la *Bibliotheca Mystica et Philosophica Alois M. Haas* de la Universitat Pompeu Fabra.

Lluís Cifuentes és Professor Agregat *Serra Húnter* de Filologia catalana a la Universitat de Barcelona.

Coralba Colomba és Investigadora al Dipartimento di Culture, Educazione e Società de la Università della Calabria.

Dominique de Courcelles és Professora a la Université de Paris Sciences Lettres i investigadora a l'École normale supérieure/CNRS.

Francisco Díaz Marcilla és Professor Ajudant Doctor d'Història medieval a la Universitat d'Almeria.

Gabriel Ensenyat és Catedràtic de Filologia Catalana a la Universitat de les Illes Balears.

Ángel Escobar és Catedràtic de Filologia Llatina de la Universitat de Saragossa.

Anna Fernàndez Clot és Professora Ajudanta Doctora de Filologia Catalana a la Universitat de València.

Alexander Fidora és Investigador ICREA a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Roger Friedlein és Catedràtic de Literatures Ibèriques a la Universität Bochum.

Francisco José García Pérez és Professor ajudant doctor d'Història Moderna a la Universitat de les Illes Balears i membre de l'Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat (IEHM).

Jordi Gayà Estelrich és Rector de la Maioricensis Schola Lullistica.

Miguel G. Garí Pallicer és Professor d'Història del Dret i Investigador col·laborador a l'Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat (IEHM).

Núria Gómez Llauger és Professora Contractada Doctora de Filologia Llatina a La Salle - Universitat Ramon Llull.

José Higuera Rubio és Professor Permanent Laboral de Filosofia Medieval a la UNED.

Robert Hughes és Doctor per la University of Lancaster, artista visual, historiador i traductor.

Thomas Leinkauf és Catedràtic emèrit de Filosofia a la Westfälische Wilhelms-Universität Münster.

Anne M. Mayer és Catedràtica de Teologia Dogmàtica a la Universität Trier.

Jaume Mensa i Valls és Catedràtic de Filosofia Medieval a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Luciano Micali és Investigador postdoctoral de Filosofia a la Université de Fribourg.

Lucio M. Nontol, TOR, és Professor Adjunt de Teologia Moral a la Seton Hall University i membre de l'Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat (IEHM).

Elena Pistolesi és Professora Titular de Lingüística italiana a la Università per Stranieri di Perugia.

Rosa Planas és Investigadora col·laboradora del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears.

Rafael Ramis Barceló és Catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions a la Universitat de les Illes Balears i membre de l'Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat (IEHM).

Patrizio Rigobon és *Ricercatore* de Literatura espanyola a la Università Ca' Foscari (Venècia).

Josep-Enric Rubio és Professor Titular de Filologia Catalana a la Universitat de València.

Maribel Ripoll Perelló és Professora Titular laboral de Filologia Catalana a la Universitat de les Illes Balears.

Marta M. M. Romano és Investigadora de l'*Officina di Studi Medievali* (Palerm) i de la Pontificia Università Antonianum (Roma).

Pere Rosselló Bover és Catedràtic de Filologia Catalana a la Universitat de les Illes Balears.

Miquela Sacarès Taberner és Professora d'Història de l'Art a l'Ateneu Universitari Sant Pacià de Barcelona.

Maria Saiz-Raimundo és Professora Ajudant Doctora de Filologia Catalana a la Universitat de València.

Simone Sari és Investigador postdoctoral a la Università La Sapienza, Roma.

Constantin Teleanu és Professeur associé a la Unité de Recherche de Théologie catholique et de Sciences religieuses de la Université de Strasbourg.

Anita Traninger és Catedràtica de Literatures Romàniques a la Freie Universität Berlin.